

dat het socialisme zelf een godsdienst meebrengt. PAUL KAMPFFMEIJER spant zich in, om het socialisme van de verdenking van atheïsme te zuiveren; zie hunne artikelen in de Sozial. Monatshefte, aangehaald en besproken door AUGUST ERDMANN, Sozialdemokratie und Religion, Social. Monatshefte 1911, 8, bl. 512—519.

31) Verg. boven de noten 21, 22, 24, en de in mijne Wijsbeg. der Openb. bl. 17 aangehaalde uitspraken van Titius, Troeltsch, Loofs. Volgens RICHARD KROMER kan „der Sinn der Welt uns überhaupt nur an einem Ueberweltlichen aufgehen” aangehaald in Theol. Rundschau, Dez. 1910 bl. 481, en P. JAEGER zegt aldaar bl. 489: Es ist eine der wichtigsten Aufgaben, dass wir unserm durch den alten Supranaturalismus kopfscheu gewordenen Geschlechte den Hinweis auf das Ueberweltliche von neuem vermitteln. In een artikel over Ritschls Bedeutung für die Gegenwart, Zeits. f. Theol. u. Kirche 1910 bl. 165—196 laat HÄRING zich aldus uit, bl. 188: Die Beschränktheit der Worte Persönlichkeit und Supernaturalismus kennen wir Alle; aber was der Christ damit meint, ist unantastbar, solange es Christentum, ja im Grunde Religion geben soll. En GUNKEL zegt, dat wij op het begrip der openbaring „niemals werden verzichten können” (Fünfter Weltkongress bl. 179.)

32) DUNKMANN, Das religiöse Apriori und die Geschichte, Gütersloh 1910. Het apriori is prius van alle ervaring, zeide Spruyt in zijne Proeve van eene geschiedenis der leer van de aangeboren begrippen bl. 348, en evenzoo sprak Titius op het congres te Berlijn: er is „ein geistiges, ein ethisches a priori,” dat aan alle ontwikkeling ten grondslag ligt, Fünfter Weltcongress bl. 232. Volgens HUGO DE VRIES, Afstammings- en Muratieleer bl. 36, is de behoefte aan godsdienst een aangeboren eigenschap.

33) TITIVS, Fünfter Weltkongress bl. 224. Verg. ook ATHANASE COQUEREL bij TIELE, Inleiding tot de godsdienst-wetenschap I² 208: om mij van gevoelen te doen veranderen, hebt gij slechts een overtuigende bewijsvoering noodig, maar om mij mijne godsdienstige overtuiging te ontnemen, il faut me déchirer de haut en bas.

34) TIELE, t. a. p. II 55.

35) STEINMANN, Das Bewusstsein von den vollen Wirklichkeit Gottes, Zeits. für Theol. u. Kirche 1902 bl. 429—496.

36) STUART MILL bij MACKENZIE, A manual of ethies⁷ London 1910 bl. 448. JAMES, Varieties bl. 447. ID., Pluralism and Religion, Hibbert Journal, July 1908. ID., A pluralistic universe. London 1909. MC. TAGGART, Some dogmas of religion. London 1906 bl. 221. Verg. mijne Wijsbeg. der Openb. bl. 90, 179.

37) Aldus RAUWENHOFF in zijne Wijsbeg. van den godsdienst, maar zie voor het symbolisme vooral SABATIER, Esquisse d'une philos. de la religion bl. 390 v. Verg. ook ED. LE ROY, Dogme et critique⁵, Paris 1907.